

W kierunku edukacyjnego podejścia do egzaminowania – analiza zjawiska na przykładzie egzaminów organizowanych na aplikacji radcowskiej

Wprowadzenie

Formuła egzaminu, do której przywykli w ostatnim czasie studenci prawa, aplikanci i wykładowcy akademicki jest idealną podstawą do toczenia dyskusji na temat tego, jak bardzo złym rozwiązaniem jest egzamin testowy.

Oczywiście można byłoby powtarzać często wypowiedzane zdania¹, że egzamin testowy jest niesprawiedliwy; nie weryfikuje posiadanej przez studenta tudzież aplikanta wiedzy; że można przeprowadzić test, który statystycznie zda każdy, kto ma większe lub mniejsze szczęście; lub też ułożyć go w taki sposób, aby nikt, albo znikomy procent osób uzyskał pozytywny wynik. Jednakże sama krytyka dotychczasowych metod badania efektów kształcenia nie wnosi nic konstruktywnego do dyskusji. Dlatego też ważnym jest, aby szukając racjonalnego sposobu na rozwiązanie problemów w edukacji studentów i aplikantów zastanowić się, jaki powinien być cel i sens egzaminowania. W tym kontekście należy pochylić się nad rozważaniami nad instytucją egzaminu jako jednej z form edukacji.

Edukacja a edukacja prawnicza

Termin edukacja pochodzi od łacińskiego *educatio* – wychowanie². Pojęcie to oznacza naukę, kształcenie, oświatę, wychowanie. Innymi słowy edukacja to proces - proces zdobywania wiedzy i umiejętności, który składa się na ogólny rozwój człowieka.

W literaturze przedmiotu³ przez edukację prawniczą natomiast rozumie się przygotowanie do wykonywania zawodów prawniczych (sędziego, referendarza sądowego,

¹ M.in. J. Mazurkiewicz, *Egzamin powinien mieć sens i być sprawiedliwy*, Rejent 2011 nr 11, s. 41 i nast.

² W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1989, s.136.

³ A. Gądek, *Cele edukacji prawniczej w uczelniach nieprawniczych*, Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, t. 18, nr 1/2011, s. 174 i nast.

prokuratora notariusza, adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego). Jest więc ona szczególnym rodzajem procesu kształcenia prowadzonym w czasie studiów magisterskich prawniczych i aplikacji prawniczych⁴. A zatem zadanie edukacji prawnej spoczywające na akademickich wydziałach prawa oraz korporacjach i instytucjach zajmujących się szkoleniem aplikantów, polega na przekazaniu adeptom sztuki prawniczej takiej wiedzy o prawie i takich umiejętnościach praktycznych, które stanowią będą przygotowanie do zawodu prawnika.

Należy podkreślić, że oczywistym jest, że magisterskie studia prawnicze nie mogą dać studentom pełnych kwalifikacji zawodowych, które będą oni zdobywać stopniowo w ciągu przyszłej aplikacji prawniczej i pracy zawodowej. Na uczelni powinni oni otrzymać jednak solidne przygotowanie wstępne, które powinno spełniać podstawowe cele edukacji prawniczej, tj. rozbudzić zainteresowania prawem, przekazać podstawy teorii prawa, rozwinąć świadomość prawną, ukształtować sposób prawniczego myślenia oraz prowadzić do zdobycia praktycznych umiejętności niezbędnych do wykonywania przyszłego zawodu prawniczego⁵.

Osiągnięcie tych celów jest możliwe wtedy, gdy przyjęte metody nauczania i egzaminowania nie ograniczają się do podawania i weryfikowania wyłącznie wiedzy książkowej. Dobór nie tylko treści nauczania, ale i form egzaminowania powinien odpowiadać merytorycznym wymaganiom przedmiotu, ale również powinny pomagać adeptom sztuki prawniczej w kształtowaniu postaw i umiejętności niezbędnych na dalszym etapie kariery zawodowej.

Powyższe rozważania w prosty sposób przekładają się na cele egzaminowania. Co do zasady ich funkcja sprowadza się do weryfikacji wiedzy posiadanej przez studentów tudzież aplikantów oraz do dokonania oceny ich postępów w nauce. Z drugiej strony zadaniem egzaminów jest zbadanie efektów kształcenia w danej jednostce naukowej oraz analiza i ocena efektów działalności dydaktycznej tych placówek. Jednakże egzaminowaniu należy przypisać jeszcze jedną funkcję. Mianowicie, powinien on być sam w sobie formą nauczania, możliwością zdobycia nowych umiejętności i doświadczeń. Egzamin bowiem, rozpatrywany w kategorii pewnego doświadczenia życiowego, może być symulacją pewnych problemów, z którymi każdy adept sztuki prawniczej może zetknąć się w przyszłości. W tym sensie prawidłowo zorganizowany i przeprowadzony egzamin może być wybitnie kształcącym procesem dla młodych ludzi, którzy dopiero rozpoczynają swoją przygodę z prawem. A przecież celem edukacji prawniczej począw-

⁴ L. Dubel, A. Korybski, Z. Markwart, *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Kraków 2002, s. 207-208.

⁵ A. Gądek, *Cele edukacji prawniczej...*, op. cit., s. 177.

szy od pierwszego roku studiów jest nabycie wiedzy i umiejętności do rzetelnego wykonywania zawodu prawniczego.

Formy egzaminowania

Powyższe założenia i wnioski należy odnieść do znanych i stosowanych form egzaminowania: tj. testu, wypowiedzi ustnej i pisemnej oraz rozwiązywania casusów.

Niewątpliwie każda z nich rozpatrywana z osobna ma swoje zalety i wady.

Wprowadzenie egzaminu testowego, co do zasady, miało ułatwić proces weryfikacji wiedzy zarówno studentom i prowadzącym. Tym pierwszym daje poczucie: po pierwsze sprawiedliwości w tym sensie, że przyjmuje identyczne kryteria dla wszystkich, po drugie rzetelności sprawdzenia wiedzy, ponieważ daje możliwość weryfikacji wiedzy przekrojowo, z różnych zagadnień, a nie tylko z wąskiego obszaru jak przy egzaminie ustnym czy pisemnym. Po trzecie test daje szybko wynik. Natomiast dla prowadzących test jest stosunkowo łatwy do przygotowania i sprawdzenia.

Na pozór wydawałoby się, że jest to idealna forma egzaminowania. Jednakże ma podstawową wadę. Jest całkowicie odtwórczy i sprawdza jedynie powierzchownie nabytą wiedzę, która jeśli nie jest na bieżąco wykorzystywana może być szybko zapomniana. Jest to podstawowy zarzut, ponieważ celem edukacji prawniczej nie jest jedynie przekazanie wiedzy, ale także umiejętności, postaw i zachowań, które będą przydatne na dalszych etapach kariery zawodowej prawnika. O ile w formie testu w bardziej lub mniej sprawiedliwy sposób można zweryfikować wiedzę, to sprawdzenie umiejętności oraz twórczego myślenia jest w zasadzie niemożliwe. Nadto, kładzenie nacisku na zapamiętywanie dosłownego brzmienia przepisów jest o tyle niepotrzebne i nieprzydatne, że w ostatnich dziesięcioleciach akty prawne ulegają ciągłym zmianom.

Stosując wyłącznie tę formę egzaminowania niepotrzebnie utwierdza się adeptów sztuki prawniczej w błędnym przekonaniu, że uczenie się na pamięć jest wystarczające, żeby zostać dobrym prawnikiem. Tymczasem podstawowe umiejętności, które powinien posiadać prawnik polegają po pierwsze, na odszukiwaniu norm prawnych właściwych dla danego studium przypadku i po drugie na zdolności ich interpretacji, w oparciu o poglądy doktryny i orzecznictwa sądów.⁶ Jednakże punktem wyjścia jest zawsze analiza i wykładnia przepisów. W szczególności każdy student prawa i aplikant powinien: biegle posługiwać się podstawowymi pojęciami z zakresu prawa i prawidłowo je stosować, umieć powiązać normy prawne z innymi systemami normatywnymi i ocenić ich wzajemne zależności, rozróżniać rodzaje norm prawnych i przepisów prawnych oraz rozumieć, jakie są ich praktyczne konsekwencje, odróżniać rodzaje stosunków prawnych,

⁶ J. Mazurkiewicz, *Egzamin powinien mieć...*, op. cit., s. 47.

rozwiązywać proste, podstawowe problemy prawne wynikające z życia gospodarczego i codziennego oraz przewidywać skutki prawne określonych działań⁷. Te właśnie umiejętności powinny być ćwiczone począwszy od pierwszego roku edukacji na studiach prawniczych.

Jeśli chodzi o egzamin pisemny to z pewnością uczy on studentów i aplikantów budowania logicznych wypowiedzi, zasad prawidłowego wysławiania się, czyli zdolności, które z całą pewnością przydają się na dalszym etapie kariery zawodowej, choćby podczas redagowania pism procesowych.

Egzamin ustny kształtuje natomiast umiejętności szybkiego kojarzenia faktów, konstruowania błyskotliwych wypowiedzi, co jest cenną umiejętnością, która jest niezbędna podczas występowania na sali rozpraw. Z całą pewnością przygotowanie do takich form egzaminu polega na gruntownej analizie danego tematu, a nie tylko kojarzenia szczegółów, jak ma to miejsce w przypadku testów. I tym formom egzaminowania można zarzucić, że weryfikują wiedzę w sposób wybiórczy, a od prowadzącego wymagają dużego nakładu czasu na przeprowadzenie lub sprawdzenie wyników. Ponadto wykładowca zawsze może narazić się na zarzut doboru niesprawiedliwych kryteriów oceniania.

Egzamin w formie casusów niewątpliwie daje możliwość sprawdzenia jak i wyćwiczenia umiejętności reagowania na problemy natury praktycznej. W literaturze przedmiotu bowiem coraz częściej podkreśla się konieczność zbliżenia procesu kształcenia w szkołach wyższych do życia (w niniejszym przypadku do „życia zawodowego” prawnika). Tym samym zwraca się uwagę na problem wartości merytorycznej w programie studiów, a tym samym w działaniu i praktyce⁸. Nie mniej jednak ta forma egzaminowania nie daje możliwości sprawdzenia podstawowej wiedzy teoretycznej, posiadanie której jest bezwzględnie niezbędne podczas praktycznego wykonywania zawodu.

Alternatywą na te wszystkie bolączki powinien być egzamin wieloelementowy – tj. taki, który daje możliwość zweryfikowania zarówno wiedzy, obycia, umiejętności logicznego myślenia, prawidłowego wysławiania się i szybkiego reagowania na problemy natury praktycznej. Tego typu egzaminy organizowane są od kilku lat przez Okręgowe Rady Radców Prawnych w ramach szkolenia na aplikacji radcowskiej.

Formy egzaminów realizowane podczas szkolenia na aplikacji radcowskiej

Zgodnie z art. 32 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych⁹ aplikacja radcowska rozpoczyna się 1 stycznia każdego roku i trwa trzy lata. Jej celem

⁷ A. Gądek, *Cele edukacji prawniczej...*, op. cit., s. 182 i nast.

⁸ B. Czerska, *Poznawanie wartości*. Warszawa 1986, s. 68; W. Pasterniak, *Dydaktyka wartości* [w:] F. Adamski (red.). *Człowiek. Wychowanie. Kultura*. Kraków 1993, s. 95.

⁹ tj. z 2009 r. Dz.U. 2010, Nr 10, poz. 65.

jest przygotowanie aplikanta do należytego i samodzielnego wykonywania zawodu radcy prawnego, który zgodnie z art. 6 ust. 1 tej ustawy polega na świadczeniu pomocy prawnej, a w szczególności na udzielaniu porad prawnych, sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych oraz występowaniu przed sądami i urzędami. Aplikację radcowską odbywa się w kancelarii radcy prawnego, w spółce radców prawnych lub radców prawnych i adwokatów lub w jednostkach organizacyjnych (art. 32 ust. 3 ustawy).

Zgodnie z art. 35 ustawy do obowiązków aplikanta radcowskiego należy:

- 1) uczestniczenie w przewidzianych programem zajęciach teoretycznych i praktycznych;
- 2) samodzielne pogłębianie wiedzy prawniczej i praktycznych umiejętności zawodowych;
- 3) przestrzeganie dyscypliny szkolenia i pracy;
- 4) przystąpienie do egzaminu radcowskiego w wyznaczonym terminie.

W ciągu ostatniego dziesięciolecia¹⁰ sposób badania efektów kształcenia aplikantów radcowskich przeszedł głęboką ewolucję od kolokwii testowych do właśnie egzaminu wieloelementowego. Dopiero na mocy uchwały¹¹ nr 37/VIII/2011 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 12 kwietnia 2011 r. w sprawie zmiany Regulaminu odbywania aplikacji radcowskiej znowelizowano § 30 Regulaminu odbywania aplikacji radcowskiej stanowiący załącznik do uchwały Nr 90/VII/2009 KRRP z dnia 17 października 2009 r.

Zgodnie pkt. 1 w/w paragrafu kolokwia podczas aplikacji radcowskiej przeprowadza się w formie pisemnej albo ustnej, z tym zastrzeżeniem, że jedno kolokwium w każdym roku szkoleniowym powinno być przeprowadzone w formie ustnej.

Na mocy pkt. 2 tego paragrafu kolokwium w formie pisemnej polega na rozwiązaniu testu jednokrotnego wyboru z trzema propozycjami odpowiedzi lub opracowaniu jednego zadania pisemnego (kazuś). Opracowanie tego ostatniego zadania następuje na podstawie akt sprawy lub zadania tematu poprzez:

- 1) sporządzenie pisma procesowego,

¹⁰ Porównaj uchwałę Nr 35/IV/96 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 11 października 1996 r. w sprawie uchwalenia „Regulaminu aplikacji radcowskiej i egzaminu radcowskiego, uchwałę Nr 504/VI/2006 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 10 czerwca 2006 r. w sprawie: uchwalenia regulaminu aplikacji radcowskiej oraz uchwałę nr 35/VII/2008 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 26 września 2008 r. w sprawie uchwalenia „Regulaminu aplikacji radcowskiej”, <http://www.kirp.pl/Akty-Prawne/Wewnetrzne-akty-prawne-KRRP/Uchwały>

¹¹ <http://www.oirp.wroclaw.pl/aplikanci/regulamin-aplikacji.html>

- 2) rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego, co polega na udzieleniu odpowiedzi na 10 zadanych pytań z trzema wersjami odpowiedzi, z których jedna jest prawidłowa, na podstawie przedstawionego stanu faktycznego,
- 3) sporządzenia projektu umowy lub opinii prawnej,
- 4) sporządzenie projektu aktu normatywnego, decyzji administracyjnej albo środka zaskarżenia w postępowaniu administracyjnym lub sądowo administracyjnym.

Zgodnie z pkt. 3 § 30 regulaminu kolokwium w formie ustnej polega udzieleniu odpowiedzi na trzy pytania wylosowane przez aplikanta ze zbiorów pytań.

Formuła kolokwium, liczba pytań testowych, rodzaj zadania pisemnego (kazusu), a także czas przeznaczony na rozwiązanie kazusu, w zależności od przedmiotu, z którego przeprowadzane jest kolokwium, określa program aplikacji (§ 30 pkt. 5 regulaminu)¹².

Zmiany jakie nastąpiły w ramach kształcenia podczas aplikacji radcowskiej należy ocenić jak najbardziej pozytywnie. Tylko bowiem wieloelementowa forma egzaminu daje możliwość zweryfikowania kompleksowej wiedzy połączonej z umiejętnościami takimi jak logiczne myślenie i działanie w sytuacji podwyższonego stresu, których posiadanie jest niezbędne do tego, aby rzetelnie wykonywać zawód prawnika. Osoba, która przystępuje do tego typu egzaminów w ramach 3 letniej edukacji podczas aplikacji, ma możliwość osławania się z wyzwaniami praktyki, które będą stawały przed nią w najbliższej przyszłości. Zgodnie bowiem z art. 35¹ ustawy o radcach prawnych, po upływie sześciu miesięcy od rozpoczęcia aplikacji radcowskiej aplikant radcowski może zastępować radcę prawnego przed sądami rejonowymi, organami ścigania i organami administracji publicznej. Natomiast po upływie roku i sześciu miesięcy od rozpoczęcia aplikacji radcowskiej aplikant radcowski może zastępować radcę prawnego także przed innymi sądami, z wyjątkiem Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Trybunału Konstytucyjnego. Zgodnie z ust. 4 omawianego artykułu aplikant radcowski może także sporządzać i podpisywać pisma procesowe związane z występowaniem radcy prawnego przed sądami, organami ścigania i organami administracji publicznej - z wyraźnego upoważnienia radcy prawnego, z wyłączeniem apelacji, skargi kasacyjnej i skargi konstytucyjnej.

Ponadto tylko ta forma egzaminu daje możliwość rzetelnego przygotowania się do końcowego egzaminu zawodowego, przystąpienie do którego, zgodnie z art. 35 pkt. 4 ustawy o radcach prawnych, należy do obowiązków aplikanta radcowskiego.

Jak wynika z art. 36⁴ ustawy o radcach prawnych egzamin radcowski polega na sprawdzeniu przygotowania prawniczego osoby przystępującej do egzaminu radcow-

¹² Program aplikacji dostępny jest na stronie: <http://www.oirp.wroclaw.pl/aplikanci/regulamin-aplikacji/168-regulamin-wraz-ze-zmian-i-program-aplikacji.html>

skiego do samodzielnego i należytego wykonywania zawodu radcy prawnego, w tym wiedzy z zakresu prawa i umiejętności jej praktycznego zastosowania z zakresu materialnego i procesowego prawa karnego, materialnego i procesowego prawa wykroczeń, prawa karnego skarbowego, materialnego i procesowego prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego, prawa gospodarczego, spółek prawa handlowego, prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, materialnego i procesowego prawa administracyjnego, postępowania sądowo-administracyjnego, prawa Unii Europejskiej, prawa konstytucyjnego oraz prawa o ustroju sądów i prokuratur, samorządu radcowskiego i innych organów ochrony prawnej działających w Rzeczypospolitej Polskiej oraz warunków wykonywania zawodu radcy prawnego i etyki tego zawodu. Egzamin ten składa się z pięciu części pisemnych.

Pierwsza część egzaminu radcowskiego polega na rozwiązaniu testu składającego się z zestawu 100 pytań zawierających po trzy propozycje odpowiedzi, z których tylko jedna jest prawidłowa, oraz z karty odpowiedzi. Zdający może wybrać tylko jedną odpowiedź, którą zaznacza na karcie odpowiedzi. Za każdą prawidłową odpowiedź zdający uzyskuje 1 punkt.

Druga część egzaminu radcowskiego polega na rozwiązaniu zadania z zakresu prawa karnego polegającego na przygotowaniu aktu oskarżenia lub apelacji, albo w przypadku uznania, iż brak jest podstaw do ich wniesienia, na sporządzeniu opinii prawnej w oparciu o opracowane na potrzeby egzaminu akta lub przedstawiony stan faktyczny.

Trzecia część egzaminu radcowskiego polega na rozwiązaniu zadania z zakresu prawa cywilnego polegającego na przygotowaniu pozwu lub wniosku albo apelacji, albo w przypadku uznania, iż brak jest podstaw do ich wniesienia, na sporządzeniu opinii prawnej w oparciu o opracowane na potrzeby egzaminu akta lub przedstawiony stan faktyczny.

Czwarta część egzaminu radcowskiego polega na rozwiązaniu zadania z zakresu prawa gospodarczego polegającego na przygotowaniu umowy albo pozwu lub wniosku albo apelacji, albo w przypadku uznania, iż brak jest podstaw do ich wniesienia, na sporządzeniu opinii prawnej w oparciu o opracowane na potrzeby egzaminu akta lub przedstawiony stan faktyczny.

Piąta część egzaminu radcowskiego polega na rozwiązaniu zadania z zakresu prawa administracyjnego polegającego na przygotowaniu skargi do wojewódzkiego sądu administracyjnego lub skargi kasacyjnej do Naczelnego Sądu Administracyjnego, albo w przypadku uznania, iż brak jest podstaw do ich wniesienia, na sporządzeniu opinii prawnej w oparciu o opracowane na potrzeby egzaminu akta lub przedstawiony stan faktyczny.

Przyjęcie w ramach szkolenia na aplikacji radcowskiej formy egzaminu wieloelementowego powoduje, że rozwiązanie egzaminu końcowego (zawodowego) nie jest nowością i zaskoczeniem dla aplikanta, a umiejętności niezbędne do jego zdania są trenowane w ciągu trzech lat trwania szkolenia na aplikacji radcowskiej.

W tym kontekście tylko egzamin wieloelementowy ma sens i jest sprawiedliwy.

Podsumowanie

Należy stwierdzić, że edukacja prawnicza rozumiana jako treść nauczania i forma egzaminowania nie może być efektywna bez wzbogacenia jej o elementy praktycznej nauki zawodu, które powinny uzupełniać teoretyczną wiedzę ogólną. Dlatego podmioty odpowiedzialne za prowadzenie przedmiotów objętych programem nauczania na wydziałach prawa uczelni wyższych powinny preferować metody nauczania i weryfikowania nie tylko wiedzy, ale także umiejętności wiążących się z praktycznym wykonywaniem zawodu prawnika.

Oceniając krytycznie dotychczasowy sposób edukowania i egzaminowania studentów prawa mam świadomość, że przyjęcie formy egzaminu wieloelementowego niewątpliwie wiąże się z pewnymi rozwiązaniami systemowymi. Jednakże skoro udało się wprowadzić je na etapie aplikacji prawniczej, może więc uda się podczas kształcenia w szkołach wyższych.